

Noard Fryslân Bûtendyks

IR. J. BOUWHUIS, ORANJEWOUD
DRS. H. DE VRIES, IT FRYSKE GEA

In 1990 is het buitendijkse gebied op de grens van Fryslân en de Waddenzee in het Natuurbeleidsplan aangewezen als kerngebied in de Ecologische Hoofdstructuur. Ten behoeve hiervan dient het gehele gebied op termijn via natuurontwikkeling te worden omgevormd tot een grootschalige vastelandskwelder. Realisatie op korte termijn is evenwel niet mogelijk, omdat een deel van de gronden nog in gebruik is als landbouwgebied. It Fryske Gea is de toekomstige beheerder van dit natuurgebied. Om ervaring op te doen met de omvorming van landbouwgebieden naar kwelders, wordt door It Fryske Gea een proefverkweldering uitgevoerd in een zomerpolder in het Noorderleegs Buitenveld. Tussen 1998 en 2000 zijn hiervoor een inrichtingsplan en bestek opgesteld. In juni 2000 is begonnen met de uitvoering van de inrichtingswerkzaamheden. Die werden vorig najaar afgerond. De verdere ontwikkelingen worden nu met een intensieve monitoring gevolgd.

Noard Fryslân Bûtendyks is een open, uitgestrekt buitendijks gebied zonder enige vorm van bebouwing, bestaande uit zomerpolders (1.000 ha), kwelders (1.000 ha) en slikken (2.000 ha). Het buitendijkse gebied begint bij Zwarte Haan en eindigt enkele kilometers voorbij de pier van Holwerd (afbeelding 1). Nabij Zwarte Haan is het buitendijkse gebied nog vrij smal. Pas na enkele kilometers wordt het gebied breder. De extra breedte wordt vooral ingenomen door zomerpolders. Ter hoogte van het Noorderleeg, waar de proefverkweldering wordt uitgevoerd, is het gebied het breedst.

Bij de kwelders kan, afhankelijk van de hoogteligging en overstromingsduur en -frequentie, een onderscheid gemaakt worden tussen lage, middenhoge en hoge kwelders. De hoogteligging bepaalt samen met de mate van beweiding de vegetatiesamenstelling. De kwelders vervullen een belangrijke rol als broed- of foerageergebied voor kustvogels, ganzen en eenden. Bij hoogwater zijn ze daarnaast een vluchtplaats voor wadvogels. De zomerpolders worden veelal beweid met koeien, schapen en paarden. In het verleden was er ook wat akkerbouw. Hoewel de zomerpolders voormalige door kaden omgeven hoge kwelders zijn, liggen ze veelal lager dan de voorliggende kwelders. Na de inpoldering is namelijk nauwelijks sediment meer afgezet. Bovendien klonk de

Slenken voeren zeewater aan en af.

bodem in. In de proefpolder is dit eveneens het geval. Het circa 135 ha grote gebied is ongeveer 70 jaar geleden ingepolderd. Aan de zeewaartse zijde vormen de zomerkades een min of meer abrupte overgang van cultuur- naar natuurgrond (kwelders). Aan de landzijde liggen drie cultuurhistorisch waardevolle drinkdobben: de Ooster- en Westerdobbe en de Oude Dobbe.

Inrichtingsvoorwaarden

Mede omdat It Fryske Gea nog niet alle gronden tussen de tussen de Waddenzee en de Friese Deltadijk in eigendom had, kon voor de proefverkweldering niet zonder meer volstaan worden met het weghalen/doorsteken van de voorste, zeewaarts gelegen zomerkade. Aangrenzende eigenaren mochten namelijk geen overlast ondervinden.

Aan het plan werd daarom een aantal randvoorwaarden gesteld:

- De veiligheid moet gewaarborgd blijven, dat wil zeggen de overstromingsduur en -frequentie van buiten het proefgebied gelegen gronden mogen niet toenemen;
- Extra vernatting en verzilting in aangrenzende gebieden moet voorkomen worden;
- De proefverkweldering moet leiden tot kweldervorming. Dit houdt in dat getijdewater vrij in en uit moet kunnen stromen;
- De proefverkweldering dient onder gecontroleerde omstandigheden plaats te vinden. Concreet betekent dit dat de gaten in de zomerkade na aanleg niet mogen eroderen;
- Na uitvoering moet na verloop van tijd beweiding met vee weer mogelijk worden.

Maatregelen

Met name de eerste twee randvoorwaarden zijn in belangrijke mate richtinggevend geweest voor de planvorming, omdat ze harde eisen stellen aan de waterbeheersing in en rond het gebied. Het aanbrengen van gaten in de voorste zeewaartse kade, een uitvloeisel van de derde randvoorwaarde, had geen direct nadelige gevolgen voor de afwatering van het omliggende gebied aangezien de proefpolder geheel omgeven wordt door kades.

Uit veiligheidsoverwegingen is de achterste kade, die na doorsteken van de voorste kade de zeewerende functie overneemt, opgehoogd. Hierbij is rekening is gehouden met ervaringscijfers over de waterstanden en de gevolgen van klink en de stabiliteit. Het uitsluitend ophogen van de achterste kade biedt echter onvoldoende garantie tegen verzilting. Bij hoge waterstanden en zwarte zuidwesterstorm kunnen door golfslag namelijk incidenteel relatief grote hoeveelheden zout water over de kade slaan. Omdat de maaiveldshoogte in beide achterliggende polders afneemt in de richting van de Friese Deltadijk, zou dit water zonder verdere maatregelen afstromen naar de buitendijkse landbouwgebieden. Om dit te voorkomen is een extra retentiegebied aangelegd. De grens hiervan valt samen met de eigendomsgrens van It Fryske Gea. In het retentiegebied, en wel direct achter de opgehoogde zomerkade, is een slenkvormige laagte gegraven, die een belangrijke rol vervult bij de berging en afvoer van water.

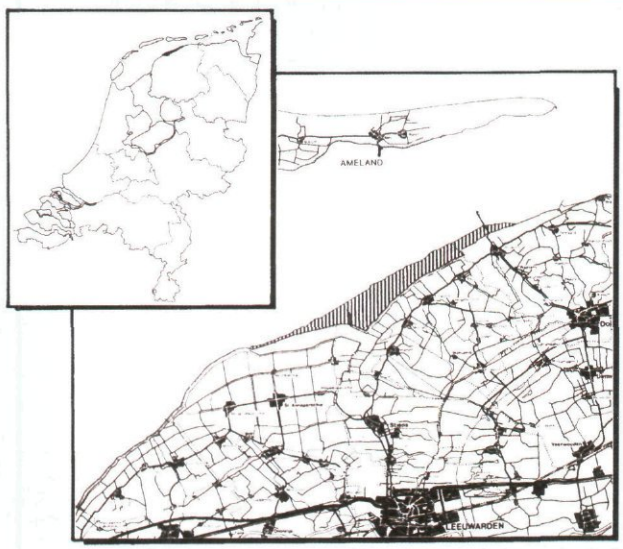
Overslaand water wordt in eerste instantie in de slenk geborgen. Pas op het moment dat de slenk gevuld is, overstroomt het achterliggende maaiveld. Als het zeewaterpeil daalt, kan het water via afwateringssluizen aan de west- en oostzijde de retentie weer verlaten.

Ook het bestemmingsplan Buitendijks/ Waddenzee van gemeente Ferwerderadiel oefende grote invloed uit op de planvorming. In dit plan uit 1987 werd er nog van uitgegaan dat in het buitendijkse gebied een nieuwe zeewerende dijk zou worden aangelegd. Dit was een uitvloeisel van de Deltawet, die aangaf dat zeeweringen op deltahoogte moesten worden gebracht. In Fryslân leidde dit begin jaren zeventig tot een felle strijd tussen voorstanders van verdere inpoldering (dat wil zeggen aanleg van een nieuwe zeedijk tussen Zwarte Haan en Holwerd) en degenen die voor ophoging van de bestaande zeewering waren. Ondanks dat eind jaren tachtig gekozen is voor de laatstgenoemde optie, is het bestemmingsplan nooit geactualiseerd.

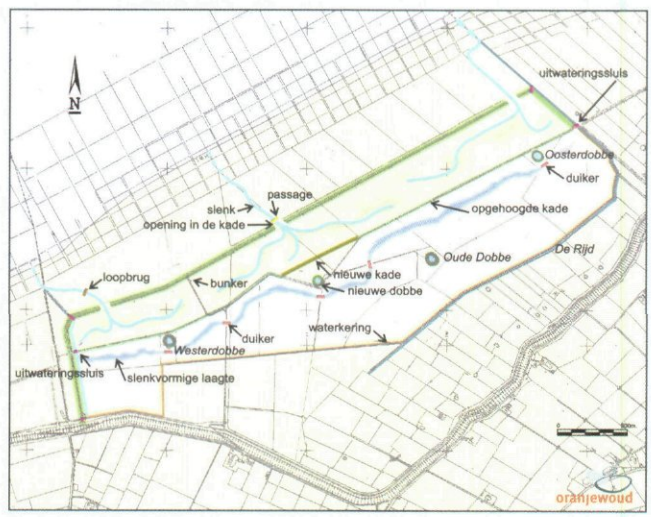
Het plangebied kende hierdoor drie functies: natuurgebied, agrarisch gebied en waterbouwkundige doeleinden (dijklichaam). In eerste instantie werd verwacht dat de gronden met een agrarische bestemming, die een relatief beperkt deel van het gehele gebied uitmaken, via een artikel 19-procedure relatief snel een natuurbestemming konden krijgen. In het oorspronkelijke plan werd dan ook de gehele zomerpolder 'verkwelderd' (lees: bestemd voor natuur). Binnen de gemeente was hier echter onvoldoende draagvlak voor. In verband met de beschikbare tijd, de uitvoering van het project moest door Europese subsidievoorwaarden in 2000 starten, is daarom besloten alleen de gronden met een natuurbestemming te 'verkwelderen'. Met name landschappelijk heeft dit consequenties gehad. Doordat de achterste zomerkade niet in zijn geheel opgehoogd kon worden, is over een lengte van circa 700 m een nieuwe kade voor de bestaande kade gelegd (afbeelding 2).

Aan de derde en vierde randvoorwaarde is invulling gegeven door in de voorste zomerkade drie even grote gaten aan te brengen. Via een drietal slenken kan het zeewater de proefpolder bij vloed ongehinderd instromen en bij eb uitstromen. Bij de aanleg van deze slenken is aangesloten bij bestaande geulpatronen in de voorliggende kwelder en kwelderwerken.

Afb. 1: Noard Fryslân Bûtendyks, een onbebouwd buitendijks gebied bij Holwerd.

Afb. 2. Inrichtingsschets van het gebied.

Hiermee is een basismodel aangelegd, dat door natuurlijke erosie- en sedimentatieprocessen verder vorm moet krijgen. De dimensionering van de gaten in de zomerkade is echter dusdanig dat hier geen erosie wordt verwacht. Verder is centraal in de proefpolder een nieuwe waterkom in het land (een dobbe) aangelegd en zijn de ringwallen van de Ooster- en Westerdobbe opgehoogd. De dobbes vervullen hierdoor zowel een rol bij de zoetwatervoorziening van het vee als een functie als hoogwatervluchtplaats voor grazend vee en vogels.

Uitvoering

Begin juni 2000 is dus begonnen met de uitvoering, na een lange tijd van onzekerheid, doordat een aantal boeren op basis van de Natuurbeschermingswet en de Vogel- en Habitatrichtlijn bij de Raad van State bezwaar had aangetekend tegen de proefverkwelderingen. Begin mei 2000 gaf de Raad It Fryske Gea via een voorlopige voorziening echter toestemming met de uitvoering te beginnen; februari 2001 is deze toestemming definitief bestendigd. Een belangrijke reden was dat de ontpoldering past binnen het internationale, nationale en provinciale beleid. Deze uitspraak heeft ook de kans op het doorgaan van toekomstige verkwelderingsplannen vergroot.

De werkzaamheden zijn gefaseerd uitgevoerd. Begonnen is met de verhoging van de achterste, zeewerende kade. De benodigde grond is gewonnen uit de slenkvormige laagte. Vervolgens is de nieuwe dobbe aangelegd. De bestaande dobben fungeerden hierbij als voorbeeld. Daar er met de aanleg van dit soort landschapelementen nauwelijks (meer) ervaring bestaat, was het ook voor de aannemer een interessante klus. Ter indicatie: bij de aanleg van de dobbe is ruim 3.800 kubieke meter grond ontgraven en circa 10.250 kubieke meter in de ringwal verwerkt. In de proefpolder zijn de rechte, onnatuurlijke watergangen gedempt en drie nieuwe slenken gegraven. Ook zijn de slenken in de voorliggende kwelder aangelegd. De gaten in de kade zijn uit stabiliteits- en veiligheidsoverwegingen pas in 2001 aangebracht.

De kunstwerken die de uitlaat van water uit het retentiegebied mogelijk moeten maken, zijn najaar 2000 aangelegd. Door slechte weersomstandigheden (veel regen) lukte dit pas na 1 oktober, het begin van het stormseizoen. Werken aan dijken is na deze periode in principe uit den boze. Omdat het om een binnenkade ging en de zeewerende kade in takt bleef, is de veiligheid echter nooit in het gedrang geweest.

Recreatieve meerwaarde

Naast een natuurfunctie heeft het gebied ook een meerwaarde voor de natuurgerichte recreatie. Via een wandelroute wordt het buitendijkse proefgebied ontsloten. Een andere voorziening om de verkwelderingen beleefbaar te maken berust min of meer op toeval. In de Tweede Wereldoorlog hebben onze oosterburen een oefenbunker gebouwd, die door de degelijke bouwwijze nog steeds aanwezig is. De bunker is omgebouwd tot observatieplatform. Via een trap is het dak van het gebouw bereikbaar. Dit observatiepunt dat aan de aan de wandelroute ligt, biedt de mogelijkheid de enormiteit van het hele gebied goed waar te nemen. Ook de ingezette verkwelderingen is vanaf hier mooi te overzien.

Monitoring

Een apart traject vormt de monitoring. In een programma van vijf jaar worden onder andere de volgende ontwikkelingen onderzocht:

- de ontwikkeling van de aanslibbing en erosie,
- de vegetatieontwikkeling, in situaties met en zonder begrazing,
- de overstromingsfrequentie en -duur van de proefpolder,
- het gedrag van de ganzen,
- de broedvogelontwikkeling.

In 2000 is de nulsituatie vastgelegd. Het onderzoek loopt tot en met 2005. Jaarlijks worden tussenrapporten gemaakt.

Financiëring

Het kwelderplan Noard Fryslân Bûtendyks is een EU-project in het programma Life Natuur. De totale financiële omvang van het project werd, inclusief grondaankopen, in 1993 ingeschat op 18 miljoen gulden. Hiervan werd de helft gedragen door de Europese Unie. Het was daarmee één van de grootste EU Life Natuurprojecten.

De overige kosten zijn gelijkelijk verdeeld over het Rijk en provincie, tenminste voor wat betreft de aankopen. De inrichting van de proefverkwelderingen is voor de helft gefinancierd door de Europese Unie en voor de helft door eigen fondsenwerving van It Fryske Gea, te weten het Wereld Natuur Fonds-Fryske Gea fonds (600.000 gulden bijdrage aan de uitvoering), een bijdrage van het Wereld Natuur Fonds (250.000 gulden aan de uitvoering) en het Prins Bernhard Cultuurfonds (40.000 gulden voor de planvorming).

De financiering van het monitoringonderzoek berust bij het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Rijkswaterstaat, Provinsje Fryslan, EU Life Natuur (het eerste jaar) en It Fryske Gea (via een bijdrage van de Nationale Postcode Loterij).

Toekomst

De proefverkwelderingen zal in enkele jaren duidelijk maken of uit landbouwgrond met succes een kwelder te ontwikkelen is. De uitkomsten van het monitoringonderzoek zullen in belangrijke mate bepalend zijn voor het tempo en de wijze van uitvoering van verdere verkwelderingsprojecten. Nu al kan het project zich verheugen op veel belangstelling uit binnen- en buitenland.

Een slenkvormige laagte achter een opgehoogde zomerkade.

